

TALABALARDA PSIXODIAGNOSTIK KOMPETENTLIGINI TAKOMILLASHTIRISHNING O'ZIGA XOSLIGINI O'RGANISHNING METODOLOGIK ASOSLARI

Akramov Obidjon O'roqovich

Ilmiy rahbar: p.f.f.d. (PhD), dotsent Olimov L

Annotatsiya: *Ushbu maqolada talabalar kasbiy kompetentligiga psixodiagnostik kompetentligini faoliyat jarayonida shakllantirilishi kognitiv, emotsional, xulqiy omillarning o'zaro mutanosib ravishda rivojlanishi faoliyat samadorligini ta'minlashda individual va differensial farqlarga bog'liqligi asoslandi.*

Kalit so'zlar: *psixodiagnostika, individuallik, metodologiya, xarakter, innovatsion faoliyat, kompetentlik, ijodkorlik, ijtimoiy psixologik xususiyatlar, kasbiy faoliyat.*

Аннотация: *В статье исходят из того, что формирование психодиагностической компетентности в процессе деятельности студентов зависит от индивидуально-дифференциальных различий в обеспечении эффективности деятельности, сбалансированного развития когнитивных, эмоциональных и поведенческих факторов.*

Ключевые слова: *психодиагностика, индивидуальность, методика, характер, инновационная активность, компетентность, креативность, социально-психологические характеристики, профессиональная деятельность.*

Abstract: *This article is based on the fact that the formation of psychodiagnostic competence in the process of activity of students is based on the development of cognitive, emotional, behavioral factors in a balanced manner, ensuring the effectiveness of activity, individual and differential differences.*

Keywords: *psychodiagnostics, individuality, methodology, character, innovative activity, competence, creativity, social psychological characteristics, professional activity.*

KIRISH

Jahonda talabalar psixodiagnostik va kasbiy kompetentligining psixologik jihatlarini o'rganish, ularning ijtimoiy-psixologik kompetentligini rivojlantirish omillarini tadqiq etish, talabalarining ijtimoiy-psixologik kompetentlik ko'rsatkichlarini baholash, ijtimoiy-psixologik kompetentligini takomillashtirishga mo'ljallangan maxsus tizimlashtirilgan psixologik usullar majmuini ishlab chiqish bo'yicha izlanishlar olib borilmoqda. Talabalarining kasbiy faoliyatiga psixologik tayyorgarlik darajasini takomillashtirish, ularning ijtimoiy-psixologik kompetentligini rivojlantiruvchi ijtimoiy-psixologik omillar va mexanizmlarini aniqlash, talabalarining kasbiy tayyorgarlik rolini oshirish va ularning faoliyat samaradorligiga ta'siri masalasini aniqlash alohida tadqiqot muammosi sanaladi.

ASOSIY QISM

Kompetentlik so'zining ma'nosi lotinchadan olingan bo'lib, «sompeto» «erishayapman, munosibman» degan ma'nolarni anglatadi hamda malum tushuncha, tajriba va faoliyat

turidan xabardorligini bilishini bildiradi. «Kompetensiya» atamasi faoliyatda mujassamlangan psixologning kompetentligi, biror kishi yaxshi xabardor bo'lgan soha yoki masalada shaxsning amaliy layoqatligi hamda kreativ qobiliyatning tizimli rivojlanganlik darajasini anglatadi. Shunga qaramay, aksariyat mualliflar kompetentlikni faoliyat yoki harakatning samarali ishlashi bilan bog'liq ekanini ta'kidlashgan. Shunday qilib, kompetentlik insonning yuksak xislatlaridan biri bo'lib, uning shakllanishi zamonaviy ta'lim-tarbiyaning asosi hisoblanadi. Jumladan, Evropa va amerikalik tadqiqotchilar kreativ kompetentlikni amaliy jihatlarini, ya'ni muhitga ta'sir etuvchi (I.Borg, M.Muller, V.I.Lupandin), vazifani muvaffaqiyatli uddalashga xizmat qiluvchi bilim, ko'nikma va malakalar majmuasi (O.O.Gonina, M.Kaplan, L.Nuguist); faoliyat tuzilmasidagi alohida xatti-harakatlarni amalga oshirishni ta'minotchisi (A.A.Bluginin, G.Birkgoft), amaliyotga tatbiq etiladigan usullarni bilish jarayonlariga qo'llovchi (S.P.Destra, S.Dollinger) sifatida o'rganishgan.

Rossiyalik olimlardan L.I.Ansiferova, D.N.Zavalishina, N.V.Kuzmina, S.V. Pazuxina, A.K.Markova, E.P. Ilin, A.A.Derkach, V.G.Zazikin, I.A.Zimnyaya, Yu.G.Tatur, N.A. Aminov va boshqalar tomonidan so'nggi yillarda kompetentlik va kompetensiya masalalariga ilmiy yondashuvlarni uchratish mumkin. Adabiyotlarda ta'kidlanishicha, kompetensiya – samarali ish jarayonining asosida yotgan insonlarning o'zgaruvchan kayfiyat va o'zini tutish holatining o'lchanishidir. Shunday qilib, bo'lg'usi o'qituvchi-pedagog ish jarayonining samarasi, uning samarali xulq ko'rsatkichidan kelib chiqadi.

Kompetensiya – shaxsning qobiliyat, qiziqish, motivasiya kabi sifatlarini o'z ichiga oluvchi kuzatilayotgan xulq-atvor modellarining kompleksi sifatida tasvirlanadi. Kompetensiya ta'rifi yuqoridagi barcha psixologik atamalarni o'z ichiga olishi mumkin. Nazariy manbalarning tahliliga ko'ra amaliyotchi psixologlarning "kompetensiya" va "kompetentligi" bo'yicha aniq talqin juda kam uchraydi. Bu esa ushbu atamani zamonaviy psixologik mazmundagi muammolarni o'rganishda dolzarb ekanligini ko'rsatadi.

"Kompetentlik" tushunchasi dastlab kognitiv psixologiya sohasi vakillari tomonidan qo'llanila boshlagan. Ushbu tushuncha shaxsning o'zini-o'zi anglashi, o'z-o'zini hurmat qilishini belgilovchi omil bo'lib hisoblanadi va shaxsning umumiy xususiyatlari hamda uning kreativ faoliyati xususiyatlaridan ko'ra ko'proq bog'liqligini bildiradi. Ijtimoiy psixologiyaga oid nazariyalarda "kompetentlik" tushunchasi aniq bir kasbga xos sifatlar, har bir shaxs erishishi lozim bo'lgan xususiyatlar deb qaraladi. Kompetentlik bu erda kreativ professionalizmning bir qismi sifatida tushuniladi. Deyarli barcha lug'atlarda "kompetentlik" va "kompetensiya" muammolari alohida bir kategoriya sifatida o'rganiladi. Kompetentlik ta'riflari bir-biriga juda o'xshash va bir-birini takrorlaydi, "Kompetentlik" uchun yagona talqin bo'lmasa-da, bu konsepsiya "har qanday tashkilot yoki mutaxassisning bilimlarga egalik qilish vakolatlari (huquq va burchlari) yig'indisi" deb talqin qilinadi. Shunday qilib, "kompetensiya" – bu "kompetentlik" so'zidan olingan termin bo'lib, insonning bilim, ko'nikma va malakalarini to'g'ri anglay olishiga, "kompetentlik" esa semantik tomondan birlamchi yo'nalish bo'lib, ularning intro (insonning ichki imkoniyatlari) jamlanmasi, tizimi, shaxsning ma'lum bir tajribalari "jamlanmasi" ni bildiradi.

Dj.Raven o'z ilmiy tadqiqotlarida "kompetentlik" atamasiga umumiy holda ta'rif beradi. Uning ta'rifiga ko'ra, kompetentlik – ma'lum bir sohadagi muayyan harakatni samarali bajarish uchun zarur bo'lgan o'ziga xos qobiliyat bo'lib, yuqori ixtisoslashgan ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Ixtisoslashgan ko'nikmalar deganda fikrlash usullari, shuningdek, o'z harakatlari uchun javobgarlikni his qilishga aytiladi.

N.B.Moskvina o'z tadqiqotlarida "Kompetentlik"ni uch jihatini keltirib o'tadi:

- semantik, shu jumladan, tushunishning adekvatligi, ijtimoiy munosabatlarni tushunishni madaniy shakllarini baholay olish;

- amaliy - turli ko'rinishdagi sotsial munosabatlarni adekvat baholay olish, maqsad, vazifa, normalarini malum bir sharoitda kerakli darajada shakllantirish va ijobiy amalga oshirish.

I.A.Zimnyaya "Kompetentlik"ni 3 guruhini keltirib o'tadi:

- o'z-o'ziga shaxs sifatida va hayot faoliyatining sub'ekti sifatida qarashligi;
- insonning boshqa kishilar bilan o'zaro ta'sir munosabati bilan bog'liqligi;
- inson faoliyati bilan bog'liq kompetensiyalar uning barcha turlari va shakllarida namoyon bo'lishi. Bizning fikrimizcha, amaliyotchi-psixologlarning kreativ tayyorgarligini tashkil etish jarayonida I.A.Zimnyaya asarlari juda muhim sanaladi.

Kompetentlik keng ma'noda qobiliyat bilan bog'liq bo'lishi mumkin, ko'nikma, malaka va boshqalar. Kompetentli shaxs - etarli malakaga, bilim va imkoniyatlarga ega shaxs hisoblanadi. So'nggi yillarda kompetentlik muammosi yangicha talqinlarda namoyon bo'lmoqda. Ko'pgina olimlar nafaqat kompetentlik balki professional kompetentlik haqida mutaxassisning kreativ mehnat talablariga muvofiqligi ko'rsatkichi sifatida fikr yuritishgan (E.F.Zeer, A.K.Markova va boshqalar).

Shaxsning professional kompetentlik muammosi bo'yicha K.K.Platonova, M.A.Ribakova ilmiy-nazariy izlanishlarida amaliyotchi psixologlarning faoliyati nuqtai nazaridan o'z-o'zini anglashi, kreativ foydalik darajasi, o'z kasbiga moslik darajasi, kreativ malaka kabi asosiy psixologik kategoriyalarning mazmunini anglashga yordam beradi. Ushbu yo'nalish doirasida professional yondashuv usullari ham takomillashtirildi. Yana bir yo'nalishi vakillari asarlarida (B.G.Ananev, A.N.Leontev, S.L.Rubinshteyn va boshqalar) kreativ faoliyatning turli ko'rinishlarida individual psixologik xususiyatlar va shaxsiy sifatlarini bevosita o'rganilgan. Keyingi yo'nalish kreativ mahoratning psixologik asoslarini ishlab chiqish bilan bog'liq bo'lib, mehnat psixologiyasining yo'nalishlaridan biri sanaladi (A.K.Markova). Ushbu yo'nalish doirasida kreativ o'z-o'zini takomillashtirish, malaka oshirish, kreativ kompetentlik, kreativ ko'nikma va malakalarni rivojlantirish shart-sharoitlari va omillari o'rganiladi. Psixologning kreativ kompetentligi haqidagi dastlabki fikrlar XX asrning 90-yillarida to'g'ri keladi. Inson evolyusiyasining har bir bosqichida psixologlarning jamiyat uchun qiladigan vazifalarini aniq belgilab beradigan ehtiyoj paydo bo'ldi. Arastu o'z sohasida kasb egasi bo'lish uchun zarur bo'lgan bilimlarning o'qituvchi shaxsini rivojlantirishdagi roliga katta ahamiyat bergan.

Aristotelning fikricha, etuk mutaxassisni belgisi bu- bolalarni o'qitishga bo'lgan qobiliyatning mavjudligidir.

Hozirgi zamon psixologiga qo'yiladigan talablarni o'rganish maqsadida biz amaliyotchi psixologlarni kreativ kompetentligini tarixiy jihatdan o'rganishga qaror qildik. Bunda biz modellashtirish usulidan foydalandik. Tadqiqotchi I.B.Novik fikriga ko'ra "ob'ektni bilish uni modellashtirishni anglatadi", chunki, har qanday model, ma'lum darajada, voqelikni aks ettirishning o'ziga xos shakli hisoblanadi. Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda modellashtirish ilmiy bilishning muhim usuli bo'lib, tadqiqot ob'ektni alohida, maxsus tanlangan jihatlarini, shu jumladan, uning yashirin xususiyatlarini, muayyan bilim sohasidagi belgilarni, faktlarni, bog'lanishlarni, munosabatlarni aks ettiruvchi oddiy va vizual shaklda o'rganish usuli sifatida qo'llaniladi.

XULOSA

Demak, xulosa sifatida aytish mumkinki, shaxs kasbiy faoliyatida ijtimoiy-psixologik kompetentlikning namoyon bo'lishi va rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillar professional mahorat darajasini takomillashuviga ta'sir etadi. Yuqoridagi fikrlarga asoslanib aytish mumkinki, har qanday kreativ kompetentlik zamirida eng avvalo ijtimoiy-psixologik kompetentlik omillari yotadi. Zero mazkur omillarsiz kreativ kompetentlik yetarli darajada rivojlanmaydi. Bu yesa har qanday namoyon bo'luvchi ijtimoiy-psixologik kompetentlik mezonlarini ulardagi bevosita shakllanuvchi kreativ kompetentlikni rivojlantiruvchi omil sifatidagi istiqbollarni belgilashda hamda bu borada olib boriladigan ilmiy izlanishlarni chuqurlashtirishda muhim o'rin tutadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI;

- 1.Abdullayeva Sh.X. Pedagog professional kompetentligini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlari. (DSc) Avtoreferat. – Toshkent, 2019. – 61 b.
- 2.Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: в 2-х т. – М.: Педагогика, 1980. – 186 с
- 3.Байденко В.И. Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОСВПО нового поколения. – М., 2006. – С. 72.
- 4.Баратов Ш.Р. Методология обучения прикладных психологов: психологические основы социального интеллекта в системе образования/ Вестник интегративной психологии. – Ярославль, 2013. – С. 48-49.